

The Journal of Academic Social Science Studies



International Journal of Social Science

Volume 5 Issue 1, p. 75-96, February 2012

NÂBÎ'NİN TÜRKÇE DİVANINDA HİCİV*
SATIRE IN TURKISH DIVAN OF NÂBÎ

Arş. Gör. Mete Bülent DEGER

Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Abstract

17th century is a period which were lived intense domestic disturbances and political problems in Ottoman Empire. In this century, Nâbî, who was one of the skillful poets in Ottoman field of Turkish Literature lived and became the founder and the most important representative of a literary movement known as "*Hikemî poem style*" in Turkish literature.

Nabi is a poet who gave great number of works in different types. In this article, Nâbî's satirical poems in Turkish Divan were examined. Nabi's Turkish Divan was transcribed by Ali Fuat Bilkan and published as two volume. All the poems were carefully investigated to determine satirical poems in Nâbî's Turkish Divan. Thanks to couplet completeness were taken into consideration in Divan poetry, only satirical couplets were included in our study.

At the beginning, the genre of satire has been introduced, Nâbî and his poetic style have been briefly introduced, afterwards, satirical tradition in the 17th century in Ottoman era was described. Then, satirical poems in Nâbî's Turkish Divan were investigated in terms of their forms, contents and style.

Satirical poems, couplets and verses which are investigated at 7 main title according to their subjects, firstly are rewritten as prose and then the included satirical elements are emphasized by briefly expounding. At the end, the article tries to determine Nâbî's contribution to the tradition of divan poetry by satirical poems and functions of his poems in reflecting defects, irregularities and problems in Ottoman community life in the 17th century.

Key words: Nâbî, Satire, Divan Literature

* Mersin Üniversitesi, I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumunda Sunulan Bildirinin Makale Şekline Getirilmiş Halidir

Öz

XVII. yüzyıl, Osmanlı devletinde iç karışıklıklar ve siyasi sorunların yoğun bir şekilde yaşandığı dönemdir. Bu yüzyılda Osmanlı sahası Türk edebiyatında usta şairlerinden biri olan Nâbî yaşamış ve Türk edebiyatında “*Hikemî şiir üslubu*” olarak bilinen edebi akımının kurucusu ve en önemli temsilcisi olmuştur.

Nâbî farklı türlerde pek çok eser vermiş bir şairdir. Bu makalede Nâbî'nin Türkçe divanındaki hiciv konulu şiirler incelenmiştir. Nâbî'nin Türkçe Divanı Al Fuat Bilkan tarafından transkribe edilmiş ve iki cilt olarak yayımlanmıştır. Nâbî'nin Türkçe Divanında yer alan hiciv konulu şiirlerin belirlenmesi için bütün şiirler dikkatle incelenmiştir. Divan şiirinde beyit bütünlüğü dikkate alındığı için şiirlerde sadece hiciv konulu beyitler çalışmamıza dahil edilmiştir.

Çalışmamızda öncelikle hiciv türü tanımlanmış, Nâbî'nin hayatı ve sanatı hakkında kısa bir bilgi verilmiş, ardından 17. yüzyıl Osmanlı dönemindeki hiciv geleneği üzerinde durulmuştur. Daha sonra söz konusu Türkçe Divan'da yer alan hiciv konulu şiirler, biçim, içerik ve üslup açısından incelemeye alınmıştır. Konularına göre 7 ana başlıkta incelenen hiciv konulu şiirler, beyitler veya kıtalar önce nesre çevrilmiş daha sonra kısaca şerh edilerek içeriklerindeki hiciv unsurları üzerinde durulmuştur. Makalenin sonunda Nâbî'nin divan şiiri geleneğine hiciv şiirleriyle katkısı ve bu şiirlerin XVII. yüzyıl Osmanlı toplum yaşamındaki aksaklıkları, çarpıklıkları, sorunları yansıtması bakımından işlevleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Nâbî, Hiciv, Divan Edebiyatı

1. Giriş

Osmanlı devletinde iç karışıklıklar ve siyasi çekişmelerin yoğun bir şekilde yaşandığı XVII. yüzyıl, Osmanlı sahası Türk edebiyatında oldukça verimli bir dönemdir. Bu makalede XVII. yüzyılın usta şairlerinden biri olan ve yaşadığı döneme damgasını vurmuş Nâbî'nin, divanında sosyal eleştiri ve hiciv örnekleri biçim, içerik ve üslup bakımından incelenmiştir.

Örneklerin tesbitinde Divan edebiyatının en verimli şairlerinden biri olan Nâbî'nin Ali Fuat Bilkan tarafından transkribe edilmiş 2 ciltlik Nâbî Divanı'nda(1997) bulunan 29 kaside, 1 terki-i bend, 5 tahmis, 156 tarih, 10 mesnevi, 888 gazel, 114 kıta, 218 rubai, 61 matla', 74 müfred, 186 muamma, 30 lugaz incelenmiştir. Divandaki şiirler hiciv ve eleştirel konuları ihtiva etmelerine göre değerlendirilmiş ve incelenmek üzere şiirler belirlenmiştir. Daha sonra, seçilen bu şiirler konularına göre tasnif edilmiştir. Divan şiiri türlerinde, özellikle gazel türünde, beyit bütünlüğü dikkate alındığı için, bu çalışmaya sadece hiciv konulu beyitler ve kıtalar alınmıştır.

1.1. Hiciv nedir?

Arapça kökenli bir isim olan ve sözlük manası “*Biriyle şiir yoluyla alay etme, şiir yoluyla birini gülünç hale koyma, yeme*” (Devellioğlu, 2000: 368) şeklinde olan hiciv, farklı kaynaklarda; “*Hiciv kelimesi dilimize Arapça'dan geçmiş olup kökeni “hecv” ve “hicâ” kelimelerine dayanmaktadır. Hecv ve hicâ sözlükte ‘Bir lafzı harflerini sayarak ve heceleyerek okumak, bir kişinin ya da toplumun ayıp ve kusurlarını sayıp dökmek, yermek anlamlarına gelmektedir’*” (Okay, 1998:447) şeklinde de anlaşılmaktadır.

“*Genel olarak divan şairi, kendisini, yakın akrabalarını, çağdaşı şairleri, devlet adamlarını, yolsuzluğu, rüşveti, ekonomik sorunları kısaca toplumun aksayan yönlerini çeşitli anlatım yollarıyla eleştiri oklarının hedefi haline getirmiştir*” (Çıblak, 2008: 16).

Genel olarak çeşitli kaynaklarda benzer şekillerde tanımlanan hiciv; Klasik Türk Edebiyatı'nda şairlerin çeşitli nazım türleri vasıtasıyla şiirlerinde başvurdukları bir yol olmuştur.

1.2. Nâbî'nin Hayatı ve Edebi Kişiliği

Türk edebiyatında Baki ve Fuzuli gibi büyük şairlerin yaşadığı XVI. yüzyıl sonrasında XVII. yüzyılda Nef'i, Şeyhülislam Yahya, Naili, Nâbî gibi usta şairler yaşamıştır. Bu yüzyılın şairleri her ne kadar dilde ve üslupta geleneksel İran şiiri etkisinde olsalar da daha özgün bir görünüm arz etmektedirler. Şiirde yeni arayışların, farklı anlatım biçimlerinin arandığı bu yüzyılda Türk şiiri, özellikle Osmanlı sahasında, "sebk-i hindi" ve "Hikemî şiir üslubu" adları verilen iki yeni edebi üslubun etkisindedirler. XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren edebiyatımızda görülen Hikemî şiirin Klasik Türk Edebiyatı'ndaki kurucusu ve en önemli temsilcisi Nâbî'dir.

Şuara tezkirelerinde övgüyle sözedilen bir şair olan Nâbî (1642-1712) Urfa'da doğmuştur ve asıl adı Yusuf'tur. Çocukluğu ve gençliği hakkında ayrıntılı bilgi bulunmayan Nâbî'nin iyi bir eğitim aldığı düşünülmektedir. Divan edebiyatında pek çok türde eserler vermiş bir şair olan Nâbî; Klasik Türk Edebiyatı'nda kurucusu olduğu Hikemî şiir tarzı ile sosyal, ahlaki ve didaktik konuları ihtiva eden şiirler yazmıştır.

"Nâbî hakkında bilgi veren kaynakların çoğu, onun Divan edebiyatının klasik devrinin son büyük temsilcisi olduğu fikrinde birleşirler. Ününü daha çok manzum eserleriyle sağılayan şairin mensur eserleri de bulunmaktadır" (Mengi, 1991: 28).

Nâbî; şiirlerinde yaşadığı yüzyılın sosyal yaşamını oldukça akıcı bir üslupla yansıtmıştır.

"Nâbî; şiirlerinde XVII. yüzyıl Osmanlı devletindeki sosyal hayatı ve toplum düzenini oldukça iyi yansıtan bir şairdir. Şiirleri çağının toplum hayatında görülen kötümserliği, tevekkülü, kanaati yansıtır. Ahlak düşkünlüğünü, açgözlülüğü, mal ve makam hırsını, hasisliği vb. kötülükleri, kısacası çağının bozuk düzenini ve çökmeye yüz tutmuş gidişini şiirlerinde yeren Nâbî, şiirinin bu özelliğiyle, devrinin güçlü ve sadık temsilcisidir" (Mengi, 1991: 34).

Akıcı ve ince bir üsluba sahip olan şair; şiir ve nesirde sade ve gösterişsiz bir dil kullanılması taraftarı olmuştur. Nâbî'nin bu düşünceleri devrinin şartları göz önüne alındığında kendinden sonra gelen şairleri etkilemesi bakımından oldukça önemlidir.

Nâbî; Klasik Türk Edebiyatı'nda farklı türlerde eserler vermiş bir şairdir. *"Nâbî'nin Türkçe divanı dışında manzum ve mensur 8 eseri daha bulunmaktadır. Bu eserler şunlardır. Hayrî-nâme, Tercüme-i Hâdis-i Erba'in, Hayr-âbâd, Sûr-nâme, Fetih-nâme-i Kamâniçe, Tuhfetü'l-Harameyn, Zeyl-i Siyer-i Veysi, Münşeât"* (Bilkan, 1997: XXIV).

1.3. Nâbî'nin Yaşadığı Dönemde Hiciv Geleneği

XVII. yüzyıl Klasik Türk Edebiyatı'nda ve hatta günümüzde bile hiciv denilince akla gelen ilk şair; kendisinden sonra gelen pek çok şairi etkilemiş olan Nef'i'dir. XVII. yüzyılda Şeyhülislam Yahya, Neşati, Cevri gibi şairlerde Nef'i'nin şiirlerindeki üslubun etkisine rastlanmaktadır. Nâbî ise nasihatnâme niteliği taşıyan *Hayriyye*'si ile sosyal işlevi olan şiirler yazmıştır. Nâbî'de Hikemî şiirin etkisi ve dönemin toplumsal şartları nedeniyle, Nef'i'deki gibi bireysel hicivlerden ziyade sosyal içerikli hicivlere rastlanır.

2. Nâbî'nin Türkçe Divanında Hiciv Örnekleri

Bu çalışmada hiciv konu başlıklarının oluşturulmasında şairin Nâbî'nin Türkçe divanındaki hiciv konulu şiirlerin sayısı ve bu şiirlerin içeriği dikkate alınmıştır. Elbette ki bu başlıkların adlandırılmasında ve sayısında farklı bakış açılarına göre farklı yorumlar olabilmektedir. Nâbî'nin Türkçe divanında yer alan hiciv konulu şiirlerin tespitinde divandaki bütün şiirler incelenmiş, Nâbî'nin çeşitli nazım türlerinde yazdığı hiciv içeren şiirler ve bu şiirlerden beyitler konularına göre tasnif edilmiştir. Divandaki hiciv unsuru içeren şiirlerin konuları oldukça geniş bir alana yayılmış olduğu için belirli ana başlıklar altında toplanmıştır.

Nâbî'nin Türkçe divanındaki hiciv örneklerini konularına göre yedi ana başlıkta toplayabiliriz.

1. Cehalet ve Cahiller
2. Devlet ve Devlet Adamları
3. Din Adamları ve Zahidler
4. Kişisel Zaaflar
5. Kalıplaşmış Sözleri Kullanan Yeteneksiz Şairler
6. Menfaatçı ve Cimri İnsanlar
7. Çeşitli Konular

2.1. Cehalet ve Cahiller

Bu bölüme Nâbî'nin Türkçe divanında cehalet ve cahillerle ilgili hiciv örneği sayılabilecek yedi gazelinden yedi beyit alınmıştır.

17. yüzyılda Osmanlı devletinde toplumun her kademesinde düzensizlikler baş göstermektedir. Cehalet ve cahiller bu düzensizliklerin en önemli sebeplerindendir. Nâbî, yaşadığı toplumdaki düzensizliklerin cehaletin önlenerek düzeltilebileceğine inanmış ve pek çok şiirinde cahilleri ve cehaleti yermiştir. Nasihatname niteliğindeki “Hayriye”sini halkı eğitmek amacıyla yazmış olan şair her zaman bilgiye değer vermiş, cahillere ve cehalete düşman olmuştur. Bir beytinde;

Mecâlis-i cühelâda güzâr iden eyyâm

Nice cerîde-i evkâtdan şümâr olunur

[Cahillerin meclislerinde geçen günler nasıl kayda değer vakitlerden sayılır]

(Nâbî divanı I, s. 543, g. 111-5)

cahillerin bulunduğu ortamlarda geçen zamanın boşa harcandığını ifade etmekte ve bu ortamlarda zaman geçirenleri hicvetmektedir.

Bilindiği üzere cehaletin önlenmesinin en önemli şartı eğitimidir, cahillerin eğitime bakış açılarını ifade ettiği bu beyitte;

Kitâblarla medârisde bahs ider tullâb

Kitâb cildi anuñçün cedel bozundısıdur

[Medreselerde talebeler kitaplardan bahseder (konuşurlar), (cahiller için) kitap (cildi) gereksiz bir tartışmadan ibarettir]

(Nâbî divanı I, s. 581, g. 159-8)

cahil insanlar için kitapların somut birer nesne olmaktan öteye gitmeyen eşyalardan ibaret olduğunu ifade etmekte, medreselerde talebelerin kitaplar okuduklarını ve okudukları kitaplar hakkında konuşup tartıştıklarını, cahil insanların ise bu tartışmaları alelade tartışmalar gibi gördüklerini söyleyerek cahil insanları yermektedir.

İslam kültüründe halkın temel insani ve ahlaki değerleri edinmesinde din adamlarının oldukça önemli bir role sahiptir.

Bu beyitte Nâbî;

Aşhâb-ı fazîlet aña muhtâc degüldür

Câhillere nâ-danlaradur hıdmet-i vâ' iz

[*Vaizlerin hizmeti cahillere, bilgisizleredir, fazilet sahipleri ona muhtaç değildir*]

(Nâbî divanı II, s. 734, g. 369-5)

fazilet ve bilgi sahiplerinin din adamlarının sözlerine, vaazlarına muhtaç olmadığını, sadece cahiller ve bilgisizlerin din adamlarının sözlerine muhtaç olduğunu ifade ederek cahilleri yermiştir.

Nâbî'nin pek çok şiirinde olduğu gibi hiciv tarzında söylediği şiirlerde de üslup genel olarak ince ve zariftir. Onun şiirlerinde, Nef'i'de olduğu gibi hakarete varan ifadelerden ziyade, alaylı ve şikayetvari bir üslup vardır. Aşağıdaki beyitte;

Men' -i nân-pâremüze küşîş iden câhil-i dūn

Degül a men' ine kâdir kerem-i Rezzâkuñ

[*Ekmek parçamızın (çalıştığı iş) men edilmesi(kovulması) için çalışan aşağılık cahil, Allah'ın kereminin men' olmasına (yok olması, bitmesi) kadir değil ya*]

(Nâbî divanı II, s. 795 g. 441-6)

kendisinin bulunduğu makamdan atılması veya gönderilmesi için çalışan birini aşağılık bir cahil olarak nitelendirmektedir.

Cahillerin en büyük özelliklerinden biri kendini beğenmiş olmalarıdır. Bir beytinde Nâbî;

Şerm-i nādānī olurdı mūrîş-i naqd-ı helāk

Ḥod-pesendī tesliyet-baḥşā-yı cūhhāl olmasa

[*Kendini beğenmişlik cahillerin avutucusu olmasa bilgisizliğin utancı, kendilerine helak olma mirasını bıraktırdı*]

(Nâbî divanı II, s. 1017 g. 743-3)

cahillerin kendilerini avutmalarına sebep olan bu kendini beğenmişliklerinin onların cehaletlerinden utanç duymalarını engellediğini ifade etmektedir.

Nâbî şiirlerinde yeni ve güçlü ifadeler kullanma gayesinde olan bir şairdir. Cahillerle oldukça ince bir üslupla dalga geçtiği ve okuyucunun hayal gücünü zorladığı bir beytinde Nâbî;

Nâbîyā per-tāb iderdi 'ilmūñ istiḳbāline

Câhilüñ zânû-yı idrâkinde ihrâm olmasa

[Ey Nâbî! Cahilin (anlayış) dizlerinde ihram olmasa, ilmi karşılamaya koşardı]

(Nâbî divanı II, s. 1019 g. 744-10)

cahillerin idraklerinin ihram giymiş gibi bir şekilde kapalı olduğunu tasvir etmiş, onların ilme koşmalarını da bu ihramın engellediğini ince ve alaylı bir üslupla şiirinde ifade etmiştir.

Divan şiirinde cahillerin eşeğe benzetildiği pek çok şiire rastlanmaktadır. Günümüzde bile mecazî olarak cahil ile eşanlamlı olarak kullanılan bu ifadeyi Nâbî aşağıdaki beyitte; makam sahiplerinden cahil olanları at katarının önünde giden eşeğe benzeterek cahilleri yermiştir.

Câhillerüñ teveffuķı câh ile 'ârife

Olmaķ gibi ĥar esblerüñ ser-tavîlesi

[Makam bakımından cahillerin arif ile denk olması , eşeklerin at katarına öncü olması gibidir]

(Nâbî divanı II, s. 1090 g. 841-3)

Nâbî'nin cahillere ve cehalete düşmanlığında bilinmesi gereken en önemli nokta Nâbî'nin "cahil" ve "cehalet" tanımıdır. Şiirlerinden ve Nâbî hakkında bildiklerimizden anladığımız kadarıyla Nâbî bu kavramları "okuma yazma bilmeyen, ilim sahibi olmama vb." gibi anlamlardan ziyade, "temel insani değerlerden yoksun, geri kafalılık, fazilet sahibi olmama vb." anlamlarda kullanmıştır.

2.2. Devlet ve Devlet Adamları

Bu bölüme Nâbî'nin Türkçe divanında devlet ve devlet adamlarıyla ilgili hiciv örneği olarak sayılabilecek sekiz gazelden sekiz beyit ve iki kıta alınmıştır.

Divan edebiyatında hicviye, şikâyetnâme, pendnâme gibi türlerde yazılan eserlerde devlet ve devletin ileri gelenlerinin yerilmesine sık raslanır. Bu konuda "Şikâyetnâme" ile Fuzuli ve "Siham-ı kaza" ile Nef'i'yi örnek olarak verebiliriz. Nâbî de divanında ve "Hayrî-nâme" sinde yer yer devleti ve devlette makam sahibi olanları hicvetmiştir.

Divan şiirinde devlet ve devletin makamları günümüzde de deyim içinde "devlet kuşu" şeklinde kullanılan tabirin eski şekli olan "tâ'ir-i devlet" şeklinde ifade edilir. Bir beyitinde Nâbî;

Pervâzdan inmezdi yire tã'ir-i devlet

Sermâye-i rif' at şeref-i ma' rifet olsa

[Yücelik sermayesi marifetin şerefi olsa devlet kuşu pervazdan yere inmezdi]

(Nâbî divanı II, s. 968 g. 677-7)

devleti kuşa teşbih etmiştir. Şair; her zaman yüksekte bulunması gereken devlet kuşunun pervazdan yere indiğini, yani devlet makamlarının yüceliklerini, üstünlüklerini kaybettiklerini ifade etmiş, bunun sebebini de ilim, irfan sahiplerine değer verilmemesine ve makam sahiplerinde yücelik özelliklerinin kalmamasına bağlamıştır.

Nâbî'nin eleştiri oklarının hedeflerinden biri de makam düşkünü insanlardır. Makam, mevki düşkünü insanların dünyanın güzelliklerinden vazgeçmelerinin zorluğunu ifade etmek ve onların dünya nimetlerine bağlılığını yermek amacıyla söylediği bu beyitte Nâbî;

Saňa ey cāh-perest el yumağa ‘ālemden

Miski şābun ile sīmīn legen ibrik gerek

[*Ey makam düşkünü! Senin bu alemde elini eteğini çekmen için, miskten sabun ve gümüş leğenle ibrik gerek*]

(Nâbî divanı II, s. 776 g. 418-3)

makam düşkünlerinin dünya nimetlerinden vazgeçmeleri için misk sabun, gümüş leğen ve ibrik gerektiğini ifade ederek dünya malını arzu eden makam düşkünlerini yermiştir. Bu beyitte “*makam düşkünlerinin dünya nimetlerinden vazgeçmeleri için misk sabun, gümüş leğen ve ibrik gerek*” tabirini tevriyeli olarak düşünebiliriz. Sabun, leğen ve ibrik ölüm sonrasında ölüne yıkanması için gerekli olan malzemelerdir ve bu da makam düşkününün ölene kadar makam hırsından vazgeçmeyeceği anlamına gelir. Bu beytin bir diğer anlamını ise “*sabun, leğen ve ibrik*” in ibadet öncesi temizlenmek amacıyla kullanılan eşyalar olması ve makam düşkününün ibadet için bile devrin şartlarında lüks sayılabilecek malzemelere ihtiyaç duyması anlamına gelmektedir. Her iki anlamda da makam düşkününü olanlar hicvedilmektedir.

Rütbe ve makam hırsına kapılıp kendilerini dünya isteklerine kaptıran insanları yerdiği bir beyitte ise Nâbî;

Bu ‘āleme yoğ iken ihtiyār-ı āmed-şud

Utanmadan nice da‘vā-yı iktidār olunur

[*Bu aleme geliş ve gidiş seçimi yok iken utanmadan nasıl iktidar davası güdüdür*]

(Nâbî divanı I, s. 543, g. 111-7)

dünyaya gelmelerinde ve ölmelerinde kendi seçim hakları bulunmayan insanların iktidar davası, makam mevki arzusu gütmelerini eleştirmektedir. Bu insanların bu arzularından dolayı utanmaları gerektiğini ifade etmektedir.

Oldukça soğuk geçtiğini anlaşılan bir kış mevsiminde yazdığı bir gazelinin bu beyitinde şair;

Cihānda kalmamağla şekveye şāyeste hāletler

İderler şimdi dīvānda zemistāndan şikāyetler

[*Dünyada şikāyet etmeye layık haller kalmamış gibi, şimdi divanda kıştan şikāyet ediyorlar*]

(Nâbî divanı I, s. 503, g. 61-1)

devlet adamlarının şikāyet edecek, konuşulacak başka bir konu kalmamış gibi kış mevsiminden şikāyet ettiklerini ifade etmekte ve bu durumu kinayeli bir üslupla yermektedir.

Nâbî'nin yaşadığı dönem olan XVII. yüzyılda devletin yüksek kademelerinde yer tutmuş olan makam sahipleri yozlaşan topluma paralel olarak bozulmuştur. Nâbî; devlet makamında bulunan bölücü zihniyetli kişiler için yazdığı ancak; hangi şartlarda ve kimler için söylediğini tesbit etmenin oldukça zor olduğu bu beyitte;

Sipāh-ı tefrika āmādedür kâfāsında

Şabāha kaldığı nādirdür encümen didigün

[*Bölücülük ordusu (ayrılık planı) kafasında hazırdır, encümenin sabaha kaldığı (sabahlara kadar çalışması) nadirdir*]

(Nâbî divanı II, s. 814 g. 468-2)

kinayeli bir üslupla bazı makam sahiplerinin sabaha kadar çalışıklarının az görülmesini kafalarında her zaman bir ayrılık, tefrika planı olmasına bağlayarak bu makam sahiplerini yermiştir.

Nâbî hayatı boyunca devletin yüksek makamlarında bulunmamış bir şairdir. Her ne kadar bazı şiiirlerinde hicvetse de fakirleri ve onların yaşadıkları sıkıntıları oldukça iyi bildiği için devletin yüksek makamlarındaki kişileri buldukları mevkiden rahatsızlık duymalarını, tiksinnmelerini eleştirmiştir. Bu beyitte;

Kimi gördümse hükümetkede-i câh üzre

Râhatından görünür ol dağı ikrâh üzre

[*Hükümet, yönetim makamında kimi gördüysem rahatından o bile tiksinnmektedir*]

(Nâbî divanı II, s. 995 g. 714-1)

kinayeli bir üslupla bu makam sahiplerini yermekte ve onların rahatlık içerisinde buldukları halde makamlarından tiksinnmelerini eleştirmektedir. Bu beyiti “*makam sahiplerinin buldukları makamın zorluklarından şikâyet etmeleri*” veya çok az bir ihtimal de olsa “*makam sahiplerinin buldukları makamların rahatlığını kendilerine fazla görmeleri*” şeklinde anlamlandırmak mümkün gibi görünse de Nâbî'nin edebi kişiliği ve şiiirleri hakkında bilgi sahibi olan bir kimse bu beyitte makam sahiplerinin yerildiğini anlayabilecektir.

Makam ve mevki sahiplerini yerdiği aşağıdaki kıtada ise Nâbî;

Lebrîzdür hikemle bu tertîb-i kâ'inât

Zâtuñ şu'ûnu rütbe ile âşikâr olur

Fi'l-aşl yek yegâne iken şekl ü zâtda

Rütbeyle gâh deh gehi şad geh hezâr olur

[*Bu kainat düzeni hikmetlerle doludur! Kişinin nitelikleri rütbesi (makamı) ortaya çıkar. Aslında bir tek iken şekil ve kişi, rütbeyle(makamla) bazen on, bazen yüz bazen de bin kişi olur*]

(Nâbî divanı II, s. 1147, k. 42)

insanların makam elde ettikleri zaman kişiliklerini kaybedip olduklarından farklı kimliklere büründüklerini ifade etmektedir.

Nâbî'nin devleti sözünde durmayan bir gaddara teşbih ettiği aşağıdaki beyti;

Var mı görmüş kim ile eylese 'ağd-ı peyvend

Ŧurduğın 'ahdine devlet didigüñ gaddaruñ

[*Devlet denilen gaddarın, birisi ile sözleştiğinde sözünde durduğunu görmüş olan var mı*]

(Nâbî divanı II, s. 792 g. 438-2)

ve halkı zenginlik içinde olsa dahi devlet makamlarında bulunanlara güvenilmeyeceğini ifade ettiği aşağıdaki beyti;

İttiķāye müstā^c id olmaz kibār-ı devlete

Bāliş-i zer-tār eger huddāma pā-māl olmasa

[*Hizmetçiler bile altın telli yastık kullanıyor olsa, devletin ileri gelenlerine dayanmaya gelmez*]

(Nâbî divanı II, s. 1017 g. 743-2)

düşük bir makama sahip olsa da devlette memuriyet yapan birinin devlet makamında bulunanları keskin ifadelerle eleştirebilmesi bakımında önemlidir.

XVII. yy. Osmanlı devletinde bozulmaya başlayan devlet düzeni, yolsuzluklar, rüşvet ve uzun yıllar süren savaşlarla beraber devletin masrafları artmış ve bu durum yeni vergileri beraberinde getirmiştir. Zaten fakir olan halk ise devlet otoritesine boyun eğmek zorunda olduğundan vergilerini ödemek mecburiyetindedir. Mizahi bir üslupla devleti hicvettiği aşağıdaki kıtada Nâbî;

Ḥalkūñ emvālin alup şoñra tesellî virmek

Füls-i mähîyi şoyup yağda pişürmek gibidür

Güsfeñdānuñ idüb ķat^c -ı tarīķ-i nefesin

Bacağından üfürüp şoñra şişirmek gibidür

[*Halkın mallarını alıp sonra teselli vermek balığın pulunu soyup yağda pişirmek gibidir. Koyunların nefes yolunu kesmek ve bacağından üfürüp şişirmek gibidir*]

(Nâbî divanı II, s. 1142, k. 25)

çeşitli sebeplerle halktan alınan vergiler sonucunda halka teselli verilmesini, balığa teşbih edilen halkın, pullarının sıyrılarak yağda pişirilmesine ve koyunların kesildikten sonra derilerinin yüzülmesi amacıyla bacaklarından şişirilmesine teşbih etmiştir.

Nâbî'nin devleti ve devlet adamlarını hicvetmesinde dikkati çeken nokta; şahıslardan ziyade geneli hedef almasıdır. Mücerred bir kavram olarak devleti makam sahipleri vasıtasıyla somutlaştırmış ve hicvetmiştir. Devletin adaletsiz ve zalim oluşu, makam sahiplerinin mal ve mülk hırsına kapılmaları zaten yozlaşmakta olan toplumda devlete karşı güvensizliğe sebep olmuştur. Bu durum ise Nâbî gibi güçlü bir şairin dilinde hiciv konusu olmuştur.

2.3. Din Adamları ve Zahidler

Bu bölüme Nâbî'nin Türkçe divanında din adamları ve zahidlerle ilgili hiciv örneği olarak sayılabilecek dört gazelinden dört beyit ve bir kıta alınmıştır.

Bilindiği üzere divan edebiyatında şairin eleştirilerinde en büyük hedeflerden biri zahid ve dolayısıyla din adamlarıdır. Divan şiirinde şair daima zahidin düşmanı olmuştur. Gerek mutasavvıf şairler gerekse Nâbî gibi hikemî tarzda şiir yazan şairler zahidleri ve bilgisiz din adamlarını hicvetmişlerdir. Nâbî de şiirlerinde sofuları, yalancı ve ikiyüzlü din adamlarını hicvetmekten imtina' etmemiş, pek çok şiirinde onları kinayeli bir üslupla hicvetmiştir.

Zahidleri, sofuları yerdiği aşağıdaki beyitte Nâbî;

İbâdetinden ider ehl-i zühd ecr-i recā

Ki kârı bār-keşānuñ kirā bozundısıdur

[Zahid olanlar, sofular ibadetlerinden mükafat ümidindedirler, yük çekenin işi (emek sarfedenin beklentisi) kira (karşılık, bedel) bozuntusudur]

(Nâbî divanı I, s. 572, g. 148-5)

zahidlerin ibadetlerinden dolayı mükafat beklediklerini ifade etmiş, onların ibadetlerini yük çekmek olarak gördüklerini ve bu yük çekmelerinin karşılığını istediklerini söyleyerek zahidlerince bir üslupla yermiştir.

Zahidlere çattığı bir başka beyitte ise Nâbî;

İhlâsuñ olmayınca hudāvend-i ‘ âleme

Ey zâhid-i ğâbî ne oğursuñ namâzda

[Ey kalın kafalı sofu! Alemlerin efendisine ihlasın yoksa namazda ne okursun]

(Nâbî divanı II, s. 980 g. 695-3)

diyerek, her ne kadar kendisi mutasavvıf bir şair olmasa da tasavvufi bir söyleyişle ve rind şairlerin kullandığı bu üslupla, gösteriş için ibadet eden ve yaratıcıya gönülden bağlı olmayan sofuları kalın kafalı olarak nitelendirmiş, onların kıldıkları namazların geçerliliğini sorgulayarak bu kişileri yermiştir.

Nâbî'nin şiirlerinde kötü ve ikiyüzlü din adamlarının eleştirisine de sıkça rastlanır. Aşağıdaki beyitte Nâbî;

Meded güşâyiş-i bâb-ı selâm ide yoğsa

İmâm-ı bed-nefese iktidâ ne müşkil imiş

[(Allah) Selam(kurtuluş) kapısının açılışına yardım etsin, yoksa, kötü nefesli(yalancı,iki yüzlü) imama uymak ne zor imiş]

(Nâbî divanı II, s. 716, g. 347-6)

kötü din adamına tabi olmanın zor olduğunu ifade etmekte, huzura ve selamete ermek istemektedir.

Bilindiği üzere Osmanlı devleti şeriat sistemi ile yönetilen bir devlettir. Adalet sisteminde din kurallarının geçerli olduğu Osmanlı devletinde XVII. yüzyılda devletin her tabakasında olduğu gibi adalet sisteminde de bozukluklar ve aksaklıklar ortaya çıkmıştır. Bu aksaklıklardan ve bozukluklardan biri de rüşvettir. Nâbî bir beyitinde;

Bir âyinedür ki görünür ‘ ayb-ı şikâfi

Ol maşlahat-ı şer‘ ki rişvet var içinde

[O din kurallarının işleri utanılacak şeyleri gösteren aynada gibidir, görünür, içinde rüşvet vardır]

(Nâbî divanı II, s. 981 g. 696-5)

şeriat kanunlarının uygulanmasında meydana gelen aksaklıkları yermiş, bu kuralları uygulayanların yaptıkları hataların her şeyi gösteren aynada görünmesi gibi görüldüğünü ifade ederek şeriata rüşvetin bulaştırılmasını hicvetmiştir.

Osmanlı toplumunda tarikatlar her zaman çok önemli bir yere sahip olmuştur. Tarikatların başında bulunan şeyhler de her zaman el üstünde tutulmuş ve onlara saygı gösterilmiştir. Ancak yansımalarını günümüzde de görebileceğimiz yalancı ve iki yüzlü

insanlar şeyh kisvesine bürünerek halkı aldatmakta ve dini şahsi menfaatlerine alet etmektedirler. Aşağıdaki kıtada Nâbî;

‘Aşrda zındıķ-sīmā şeyhler
Müstecābü’ d-da‘ velikle lāf atar
Ġaybden manşıb virüp t̄aliblere
Aldayup halkı velāyetler şatar

[*Bu devirde zındık yüzlü şeyhler duası kabul olunan olduğunu söylerler. İsteyenlere gelecekte makam verirler ve halkı aldatıp velilik satarlar*]

(Nâbî divanı II, s. 1146, k. 39)

bu iki yüzlü insanları zındık olarak nitelendirmekte ve onların dualarının kabul olduklarını söylemelerini, gelecekte haber vermelerini ve günümüz tabiriyle “*el verme*”lerini eleştirmektedir.

Divan edebiyatında şairlerin din adamlarına ve zahidlere çatmaları hem tasavvufi edebiyatın bir özelliği hem de şairlerin din konularına bireysel bakış açılarıyla ilgili bir durumdur. Nâbî gibi cehalet düşmanı bir şairin de zahidleri ve yalancı din adamlarını hicvetmemesi düşünülemezdi. Nâbî, yaşadığı yüzyılın sorunlarından biri olan din tüccarlarını sert bir üslupla eleştirmiş şiirlerinde onların samimi Müslüman olmadıklarını ifade etmiştir.

2.4. Kişisel Zaaflar

Bu bölüme Nâbî’nin Türkçe divanında bireysel konularla ilgili hiciv örneği olarak sayılabilecek üç gazelinden üç beyit alınmıştır.

Divan şiirinde şairin kendini hicvetmesine oldukça sık rastlanır. Divan şairi kişisel arzularını, heveslerini dünyevi isteklerini, ibadetindeki eksikliklerini hicveder. Özellikle kaside türünde medh ettiği kişiyi yüceltmek amacıyla kendini hor görmesi de söz konusu olmaktadır.

Şairin kendini hicvetmesi daha çok mizahi bir üslupla olmaktadır. Aşağıdaki beyitte Nâbî;

Gönülde dāğ-ı maḥabbet ğidā bozundısıdır
O āh u vāh u ta‘ alluḫ hevā bozundısıdır

[*Gönüldeki muhabbet ateşi gıda bozuntusudur(yedikleri yüzünden), o ah, vah ve ilgi arzu bozuntusudur(sebebiyledir)*]

(Nâbî divanı I, s. 571, g. 148-1)

gönlünün muhabbet arzusu ile yanıp tutuşmasının yediklerinden dolayı olduğunu, o ah, vah ve ilgisinin ise arzularından dolayı olduğunu mizahi bir üslupla ifade etmiştir.

Kendini hicvederken dolaylı da olsa tarikat ehline de gönderme yaptığını düşündüğümüz aşağıdaki matla’ beytinde ise Nâbî;

Gönülde dā‘ iye-i māl emel bozundısıdır
Nümūd-ı silk-i ḳanā‘ at kesel bozundısıdır

[*Gönülde mal arzusu emel(arzu) bozuntusudur(sebebiyledir), kanaat mesleğini gösterme (kanaat etme) tembellik bozuntusudur(sebebiyledir)*]

(Nâbî divanı I, s. 580, g. 159-1)

dünya malı ve mülkünü istemesinin sadece bir arzudan ibaret olduğunu ifade etmekte ve ancak elindekilere kanaat etmesinin de tembellik olduğunu söyleyerek kendini yermektedir.

Nefsini köpeğe teşbih ettiği aşağıdaki beyitte Nâbî;

Girân gelür saña teklif-i şer' ey seg-nefs

Seg-i şikâruñ ider tavk gerdenin tezyîn

[*Ey köpek nefisli! Din kurallarının yükümlülüğü sana ağır gelir, nitekim av köpeğinin boynunu tasma süsler*]

(Nâbî divanı II, s. 883 g. 561-7)

din kurallarına uymakta zorlandığını ifade etmekte ve din kurallarını av köpeğinin boynundaki süslü bir tasma gibi tasavvur ederek bu kurallara uymanın kendisine güzelliği katacağını ifade etmektedir. Bu beyitte dikkat çekici husus şairin din kurallarını köpeğin boynundaki süslü tasmaya benzetmesidir. Nâbî'nin yaşadığı devrin şartlarında, hatta günümüzde bile, müslümanların çoğunlukta olduğu bir toplumda böylesine keskin bir ifadenin şiirde yer alması dikkat çekicidir.

Her ne kadar rind bir şair olmasa da şiirlerinde tasavvufi şiir geleneğinin etkisi hissedilen Nâbî'nin kendisini hicvettiği şiirlerde dikkati çeken nokta bu hicivlerinde, dolaylı da olsa, göndermelerin bulunmasıdır. Kendi nefisini, mizacına dair unsurları ve hatta fiziksel özelliklerini yediği şiirlerinde bile şiirlerinin arka planında yaşadığı toplumdaki aksaklıkları, bozulmaları yerme gayreti içinde olduğu hissedilmektedir.

2.5. Kalıplaşmış Sözleri Kullanan Yeteneksiz Şairler

Bu bölüme Nâbî'nin Türkçe divanında kalıplaşmış sözleri kullanan yeteneksiz şairlerle ilgili hiciv örneği olarak sayılabilecek dört gazelinden sekiz beyit ve metali'den ikisi alınmıştır.

Türk edebiyatında kaside, mesnevi, gazel, destan, halk hikâyeleri gibi türlerde çeşitli mazmunlar ve motifler kullanıldıkları tür içerisinde kalıp ifadeleri barındırırlar. Örneğin bir destanın veya halk hikâyesinin başlangıç kısmında "*Râviyân-ı ahbâr ve nâkilân-ı âsâr rivâyet iderler kim....*" şeklinde veya bir medhiyede memduhun kalıp ifadelerle övülmesi gibi.

Nâbî; şiirde yeni tarz, yeni üslup ve farklı söyleyişler gayesinde olan bir şairdir. Onun tabiri ile "*kalıplı sözler*" kullanmak istememektedir ve kalıplı söz kullananları yermektedir.

Aşağıdaki beyitte Nâbî;

Çalublu sözle dime kışsa-ḥ'ân dehânlarıdır

Yâ köhne başmacı yâ keşger dükânlarıdır

[*Kalıplı sözle söyleme, hikâye anlatanların ağızlarıdır(özellikleri, tarzları), (onlar)ya eski basmacı ya da ayakkabıcı dükkânlarıdır*]

(Nâbî divanı II, s. 1238, 17)

kalıp ifadeler kullanmanın hikâye anlatıcıların işi olduğunu, onların da ya eski bir basmacı ya da ayakkabıcı olduklarını ifade ederek şiirlerinde kalıp ifadeler kullananları yermiştir.

Aynı şekilde bir başka beyitte de Nâbî;
 Çalublu şöhet-i resm-i hod-fürüşanı
 Gören şanurlar açılmış şabuncu dükkânı

[*Kalıplı sohbetle kendi övenleri gören sabuncu dükkânı açmış sanır*]

(Nâbî divanı II, s. 1246, 53)

diyerek şiir ve sohbetle alışlagelmiş cümlelerle kendini öven şairleri sabuncu dükkânı açan kişilere benzetmiştir. Şairin bu beyitte “*sabuncu dükkânı*” tabirinin kullanmasının sabun imalatında kalıpların kullanılmasından dolayı olduğunu anlaşılmaktadır.

Nâbî; şiirlerinde yeni mazmunlar ve kendinden önce gelen divan şairlerinden farklı bir üslup kullanmak isteyen bir şairdir. Aşağıdaki beyitte Nâbî;

Çalublu sözler ile şekve kışsa-h^vânlardan
 Kelâl geldi dile köhne dâstânlardan

[*Kalıplı sözler ile şikayet, kıssa(hikâye) okuyanlardan ve eski destanlardan gönüle bıkkınlık geldi*]

(Nâbî divanı II, s. 940 g. 639-1)

eski kıssaların, destanların anlatılmasından ve şiirde kullanılmasından bıktığını ifade etmektedir.

Divan şiirinde lugaz(bilmece) söyleme şairin şiir söylemede ne kadar hünerli olduğunun göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu beyitte Nâbî;

Münâsebetledür evzâ^c -1 tesmiye Nâbî
 Lügaz hele çati vâzıh^h gâzel bozundısıdur

[*Ey Nâbî, isim koymanın halleri münasebetledir, bilmece, hele çok açık bilmece gâzel bozuntusudur*]

(Nâbî divanı I, s. 581, g. 159-10)

söyledikleri lügazları açık bir şekilde anlaşılan şairlerin şiirlerini gâzel bozuntusu olarak nitelendirmiştir.

Nâbî; şiirlerinde İstanbul Türkçesini kullanma gayreti içinde olan bir şairdir. O, şiirlerinde başka lehçe ve ağızları kullananları eleştirmiş ve bu beyitte;

Tenezzül eylemezüz çârşüy-1 efvâha
 Metâ^c -1 ma^c rifetüñ kârhânesin bilirüz

[*Ağızların çarşısına tenezzül eylemeyiz, marifet eşyasının, mülkünün fabrikasını biliriz*]

(Nâbî divanı II, s. 655, g. 263-3)

çarşı ağzına, kalıp söyleyişlere tenezzül etmeyeceğini ifade etmiş, şiirinde usta bir söyleyişe ulaşmak için gerekli olan marifetin kaynağından beslendiğini belirtmiştir.

Nâbî her ne kadar şiirde kullandığı biçim ve tür olarak divan şiirine bağlı bir şair olsa da içerik yönünden divan şiirinin basmakalıp ifadelerinden sıyrılma gayesinde olan bir şairdir.

Nâbî'nin belki de en meşhur şiiri olan ve bir bütün olarak divan edebiyatının eleştirisi olarak görebileceğimiz “*usandık*” redifli gazeli günümüzden üç asır önce şiire ve şaire, günümüz tabiriyle, postmodern bir bakışın örneği gibidir.

Bir devlet için çerhe temennâdan uşanduk

Bir vaşl için ağyâra müdârâdan uşanduk

[*Bir mevki için feleğe yalvarmaktan usandık, bir kavuşma için yabancılara dost gibi görünmekten usandık*]

Hicrân çekerek zevk-i mülâkâtı unutduk

Maḥmûr olarak lezzet-i şahbâdan uşanduk

[*Ayrılık acısı çekerek sohbetin zevkini unuttuk, sarhoşluğun verdiği sersemliği çekerek şarabın tadından usandık*]

Düşdük katı çokdan heves-i vuşlata ammâ

Ol dâ' iye-i dağdağa-fermâdan uşanduk

[*Çokdandır kavuşma hevesine kapıldık; ama telaş uyandıran arzudan usandık*]

Dil ğamla daḥı dest-i giribândan uşanmaz

Bir yâr için ağyâr ile ğavgâdan uşanduk

[*Gönül gamla bile mücadele etmekten usanmaz, bir sevgili için yabancılarla kavgadan usandık*]

Nâbî ile ol âfetüñ aḥvâlini naḳl it

Efsâne-i Mecnûn ile Leylâ'dan uşanduk

[*Nâbî ile o afetin halini anlat, Leyla ile Mecnun efsanesinden usandık*]

(Nâbî divanı II, s. 756 g. 395)

Nâbî bu gazelinde divan şiirinin belli başlı kalıpları olarak nitelendirilen sevgili, ağyar, Leyla ile Mecnun hikâyesi, şarab, vuslat, vaşl gibi mazmunları alışılgen bakış açısının dışında ve devrin edebi şartları düşünüldüğünde oldukça farklı bir bakış açısı ile değerlendirmiştir.

Divan şiirinde şairin kendi şiirini medh etmesi diğer şairleri yeteneksiz, basit şiir yazan şairler olarak görmesine çok sık rastlanır. Özellikle Nâbî, Nef'i gibi mutasavvıf olmayan şairlerde gördüğümüz bu durum Nâbî'nin mükemmeliyetçi yapısıyla birleşmiştir. Şairin kendini övmesi, devrinin ve kendinden önce yaşamış şairlerin şiirlerini eleştirmesi divan şiirinde gelenekselleşmiş bir durumdur. Nâbî de şiirlerinde kalıp ifadeler kullananları, şiirlerinde anlam inceliği ve derinliği bulunmayanları ve hatta “*usandık*” redifli gazelinde olduğu gibi divan şiirinin kalıplarını yermiştir.

2.6. Menfaatçi ve Cimri İnsanlar

Bu bölüme Nâbî'nin Türkçe divanında menfaatçi ve cimri insanlarla ilgili hiciv örneği olarak sayılabilecek üç gazelinden sekiz beyit alınmıştır.

Nâbî'nin şiirlerinde menfaatçi ve cimri insanlar da eleştirilerinin hedefi olmuşlardır. Amacı insanları eğitmek ve ideal insan tipini ortaya çıkarmak olan Nâbî için insanların en büyük zaaflarından olan menfaatperestlik ve cimrilik bozulan ve yozlaşan toplumun kanayan bir yarası niteliğindedir. Menfaatçi insanları yermek amacıyla söylediği bir beyitinde;

Hîç dıraht etrâfına kimse dolaşmaz Nâbîyâ

Ârzü-yı berg u bâr ümmîd-i iqbâl olmasa

[*Ey Nâbî! Yaprak ve meyve geleceğinden ümidleri olmasa ağaç etrafında kimse dolaşmaz*]

(Nâbî divanı II, s. 1018 g. 743-9)

insanların menfaatleri yolunda hareket ettiklerini ifade etmiş ve bu durumu mecazlı bir söyleyişle “*meyve ağacından meyve alacaklarını bilmeseler ağacın etrafında dolaşmazlar*” şeklinde ifade ederken bir başka beyitte;

Yok bî-ğaraz mu‘amele ehl-i zamânede

Kimse ‘ibâdet itmez idi cennet olmasa

[*Zamane insanların maksatsız iş yok, Cennet olmasa kimse ibadet etmezdi*]

(Nâbî divanı II, s. 1029 g. 757-4)

zamanının insanların menfaatsiz hiçbir iş yapmadıklarını ifade etmiş ve zamane insanlarını “*Cennet olmasa ibadet etmezlerdi*” ifadesi ile mizahi bir üslupla hicvetmiştir.

İnsanların, mal, mülk elde etmek amacıyla ilm tahsil etmek istediklerini ifade ettiği aşağıdaki beyitte ise şair;

Taşşîl-i ‘ilmüñ üstine tercîh ider mi nâs

Taşşîl-i mâl vasıta-i rif‘at olmasa

[*Mal kazanmak yücelik vasıtası olmasa ilim tahsil etmenin dışında bir şeyi insanlar tercih eder mi*]

(Nâbî divanı II, s. 1029 g. 757-5)

demiş, bunun sebebi olarak da yücelik vasıtasının mal, mülk sahibi olmak olduğunu belirterek belki de her devrin sorununu bir beyitle özetlemiştir.

İnsan ve insana ait değerlere önem verilmemesini hicvettiği aşağıdaki beyitte Nâbî;

Degildür zâta mâ‘il halk mâl u câhadur rağbet

Dıraht etrâfına kimse tolaşmaz bârdan soñra

[*Halk kişiye mal değildir (insanlar için şahıslar önemli değildir), mal ve makamadır rağbet, meyveden sonra ağaç etrafında kimse dolaşmaz*]

(Nâbî divanı II, s. 1058 g. 799-2)

insanların kişilere değil mala ve makama rağbet ettiklerini ifade etmiş ve “*meyveden sonra ağaç etrafında kimse dolaşmaz*” benzetmesi ile menfaatperest, iki yüzlü insanları yermiştir.

Aynı şekilde menfaatperest insanların beklentileri olmadan hiç kimseye iyilik yapmayacaklarını ifade ettiği aşağıdaki beyitte Nâbî;

İtmez zuhûr ' asrda bir kimseden kerem

Žımnında ¼aşdı dâ' iye-i Őöhret olmasa

[Gizli maksadı, Şöhret(tanınma) arzusu olmasa bu devirde kimseden bir kerem zuhur etmez]

(Nâbî divanı II, s. 1029 g. 757-6)

yapılan iyiliğın ardında da gizli bir amacın olacağını ifade etmektedir.

Nâbî'nin bazı Şiirlerinde cimri insanlar da hicivlere hedef olmuşlardır. Şiirlerinden anladığımız kadarıyla Nâbî dünya malına değer vermeyen, zenginlik hırsı olmayan bir insandır. Ellerindeki ile yetinmesini bilmeyen ve yardımseverlik konusunda cimrilik yapan insanlar Nâbî'nin eleştirilerine maruz kalmışlardır. Halkın cimri olmasını yerdığı bir beyitinde;

¼alkuñ miyānesinde bulunmazdı ittiħād

MeŐreblerinde rābıta-i hisset olmasa

[YaratılıŐlarında pintilik(cimrilik) bağı olmasa halkın arasında birlik bulunmazdı]

(Nâbî divanı II, s. 1028 g. 757-2)

insanların cimriliklerini, mala düşkünlüklerini yermiş ve cimrilik haricinde hiçbir konuda ortak noktada buluşamadıklarını, sadece cimrilik ortak noktasında birleŐtiklerini ifade etmiştir.

Yine cimri insanları yerdığı aşağıdaki beyitinde;

Kem-yāb idi miyān-ı le'imānda imtizāc

Mābeynde 'alā¼a-i cinsiyyet olmasa

[Arasında cinsiyet(karakter benzerliğı) alakası olmasa aşağılık cimri kimseler arasında uzlaşma az bulunur idi]

(Nâbî divanı II, s. 1029 g. 757-7)

cimri insanları "aşağılık" olarak nitelendirmiş ve aşağılık cimrilerin bu özelliklerinin aralarında anlaşmalarını sağladığını, aksi durumda anlaşamayacaklarını ifade etmektedir.

Kinayeli bir üslupla söylediğı bir başka beyitte ise;

Kendü vücūdına bile kıymazdı mālı ¼alk

¼aşd-ı nümāyiŐ ü Şeref ü Őevket olmasa

[Şeref ve Őevket gösterme amacı olmasa halk malı kendi vücudu için bile harcamazdı]

(Nâbî divanı II, s. 1029 g. 757-3)

insanların Şeref ve Őanlarını gösterme amaçları olmasa mallarını kendi ihtiyaçları için bile sarf etmeyeceklerini ifade ederek bu durumu yermiştir.

Nâbî'nin menfaatçilik ve cimrilik gibi temel insani değerlerle uyuŐmayan niteliklere sahip olanları hicvettiğı Şiirlerinde kinayeli ve mizahi bir üslup vardır. Nâbî, devrinin yozlaşmaya başlayan toplumunda menfaatleri uğruna kişiliklerinden taviz verenleri, yaptıkları

her iyilik için karşılık bekleyenleri ve mal mülk sevdasına kapılıp cimrilik edenleri, kısacası yaşadığı toplumun kanayan bir yarasını tespit etmiş ve hicvetmiştir.

2.7. Çeşitli Konular

Bu bölüme Nâbî'nin Türkçe divanında çeşitli konularda hiciv örneği olarak sayılabilecek 11 gazelinden 13 beyit, iki kıta ve bir muamma alınmıştır.

Nâbî'nin Türkçe divanında hiciv konulu şiirlerde “Çeşitli Konular” başlığı altında topladığımız bu bölümde daha önceki sınıflandırmamıza girmeyen hiciv konulu şiirleri incelenmiştir. Nâbî'nin Türkçe divanının hacmi ve bu divandaki şiirlerin pek çoğunun anlam derinliği göz önüne alındığında örneklerin sayısını artırmak mümkündür.

Halkın nankörlüğünü ifade etmek için bir beyitinde;

Mu‘amma

Be-ism-i Şālîh

Ḥalkı memnūn-ı ‘aṭāyā eylemek mümkün degül

Vüs‘ at ile dest-i cūd olsa eger şahrā gibi

[*Bolluk ile cömertlik eli sahra gibi olsa da halkı armağanlarla memnun etmek mümkün değil!*]

(Nâbî divanı II, s. 1289, 76)

halka ne ne kadar cömert davranılırsa davranılsın, halkın yine de memnun olmayacağını ifade edip halkı yererken bir başka beyitte;

Olmuş o kadar ḥalk-ı cihān mekrde üstād

Kim sabıka-i şöhret-i şeytān unutulmuş

[*İnsanlar hilede o kadar usta olmuşlar ki Şeytan'ın şöhreti unutulmuş!*]

(Nâbî divanı II, s. 714, g. 345-7)

yaşadığı devirdeki toplumun düzensizliğini ve ahlaki yozlaşmayı eleştirmek amacıyla insanların hilede Şeytan'ın şöhretini bile unutturacak kadar usta olduklarını ifade etmiştir.

Nâbî, fakir halkın bilgisizliğini ve geri kalmışlığını hicvettiği aşağıdaki kıtada;

Der ḥaqq-ı ‘Abdü’l-ḥālīm-zāde molla-yı Ḥaleb

Bu gūne dadı tuzı kalmadıḡı Şehbā’nuñ

Emīn-i memleḥanuñ bī-nemekligündendür

Bu deñlü bār-ı girān olduḡı bu memleketüñ

Ḥımār-zāde faķīrūñ eşekligündendür

[*Haleb'in bu şekilde tadının tuzunun kalmamasının sebebi tuzla emininin tuzsuzluğundandır. Bu memleketin bu kadar ağır yükü olmasının sebebi eşekoḡlu fakirin eşekliḡindendir!*]

(Nâbî divanı II, s. 1144, k. 33)

Divan şiir geleneğinde örneğine çok rastlayamayacağımız ifadelerle fakir halkın “eşek” olarak nitelendirmiştir.

Bu şiiri incelerken devrin şartları, şiirin anlam bütünlüğü ve özellikle şairin bu şiiri yazarken içinde bulunduğu ruh hali dikkatli bir şekilde göz önüne alınmalıdır. Zira; Nâbî gibi halkı eğitme gayesinde olan bir şairin böyle keskin ifadeleri ancak devrin şartlarında gördüğü bir duruma tepki olarak söylediği düşünülebilir.

Nâbî hicivlerinde yaşadığı toplumdaki bozuklukları ve yozlaşmaları çeşitli söz sanatlarını kullanarak, güçlü ifadelerle şiirlerine konu etmiştir. Aşağıdaki beyitte;

O güne eyledi âşâr-ı sermâ ‘aleme te’şîr

Ki virmez toñdurur şimdi kime virseñ emânetler

[Kış aleme o şekilde tesir etti ki(kış mevsiminin soğukluğu dünyayı o kadar çok etkiledi ki) şimdi kime emanet verilse dondurur(soğuşun suyu dondurması gibi),vermez]

(Nâbî divanı I, s. 503, g. 61-4)

kış mevsiminde soğuşun dondurucu etkisini benzetme yoluyla emanetlerine sadakat göstermeyen insanları yermek amacıyla kullanmıştır. Aynı gazelin bir diğer beytinde sadakat konusunda;

Binâ-yı ‘ahd-ı hûbân gibi te’şîr-i bürüdetden

Buz üstünde тұrur hep şimdi bünyân-ı şadâqatler

[Soğuşun tesirinden, güzellerin sözlerinin yapısı gibi olan sadakat yapıları şimdi hep buz üstündedir]

(Nâbî divanı I, s. 503, g. 61-5)

diyerek; sözlerine sadık olmayan insanların sözlerini güzellerin sözlerine teşbih etmiştir ve onların sözlerinin zemininin sağlam olmadığını ifade etmiştir.

Devlet kademelerinde çalışanları kıskananları yerdiği bir beytinde Nâbî;

Devlet erbâbına reşk eyleyen erbâb-ı hased

Añlamaz masrafınuñ keşretin irâda bakar

[Devlet erbabına kıskançlık eyleyen hased sahibi, masrafının çokluğunu anlamaz gelire bakar]

(Nâbî divanı I, s. 595, g. 178-4)

bu kişilerin devlet kademelerinde çalışanların yaptıkları işlerdeki zorluğu anlamadıklarını, sadece gelirlerini göz önüne aldıklarını ifade etmiş ve bu durumu yermiştir.

Sert karakterli, sert tavırlı insanları yerdiği aşağıdaki beyitte Nâbî;

Bu ‘âlemüñ çatı çok tünd-hûların bilirüz

Ki ehl-i dil göricek ser-füruların bilirüz

[Bu dünyanın çok fazla sert huylularını biliriz, onlar gönül ehlini gördükleri zaman başlarını eğerler]

(Nâbî divanı II, s. 660, g. 270-1)

sert karakterli çok insan tanıdığını, bu insanların gönül ehlini gördükleri zaman başlarını önlerine eğmek zorunda kaldıklarını ifade etmiştir.

Nâbî'nin hicivlerinde meyhane, şarab gibi unsurlara da rastlanır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Nâbî mutasavvıf bir şair değildir, dolayısıyla, pek çok şiirinde olduğu gibi meyhane, şarab gibi unsurların bulunduğu şiirleri bilinen anlamlarıyla ifade etmek gerekmektedir.

Efsanevi İran hükümdarlarından biri olan “*Cemşid*”i hicvettiği aşağıdaki beyitte Nâbî;

Neş'e-i şağar-ı Cem'dür sebab-i terk-i edeb
Halkı böyle niçün öğretti 'aceb Cem küstâh

[*Edebi terk etmenin sebebi Cem'in kadehinin neşesidir, Acaba küstah Cem neden halka bunu öğretti*]

(Nâbî divanı I, s. 490, g. 47-3)

insanların edebi terk etmelerinin sebebi olarak şarab içmeleri göstermiş ve şarabın mucidi olarak bilinen İran hükümdarı Cemşid'i küstah olarak nitelendirmiştir. “*Efsaneye göre bir gün havada ayaklarına yılan sarılmış bir kuş gören Cem, okçularına kuşu yaralamadan yılanı öldürmelerini emreder. Okçular kuşu kurtarırlar, kuş da bu iyiliğine karşılık Cem'e birkaç tohum getirir. Cem bu tohumlardan yetişen asmalardan üzüm, üzümünden de şarap elde eder; yedi köşeli bir kadeh (câm) yaptırarak kabiliyetlerine göre çevresindekilere bu kadehin birer köşesinden şarap sunar*” (Albayrak, 1993: 279). Divan edebiyatında Cem kadeh anlamında ve şarabın mucidi olarak pek çok şiirde kullanılır.

Meyhane ehlini yerdiği aşağıdaki beyitte ise Nâbî;

Meyhânenen tevağku' bî-neng ü nâmlıkdur
Kimse bu kûya kesb-i nâmûs-ı 'âra gelmez

[*Meyhaneden(namus ve ar kazanmayı) arzu etme utanmazlık ve namsızlıktır, kimse buraya namus ve ar kazanmaya gelmez*]

(Nâbî divanı II, s. 679, g. 295-6)

namus ve ar kazanmak isteyen kişinin meyhane bunları kazanamayacağını, bunları kazanmayı beklemenin ise utanmazlık ve namsızlık olacağını ifade etmiştir.

Nâbî bir beyitinde de âlem-şinâs olarak tanımladığı alimleri yermek amacıyla;

Hased evkâtına ol 'ârif-i 'âlem-şinâsuñ kim
Elinden câm düşmez gūşe-i meyhânenen gelmez

[*Alemi tanıyan arifler hased vakitlerinde ellerinden kadeh düşmez, meyhane köşelerinden çıkmaz*]

(Nâbî divanı II, s. 667, g. 279-2)

dünya bilgisi sahibi ariflerin kıskanç olanlarının meyhane köşelerinde olduğunu ve ellerinden şarab kadehinin eksik olmadığını ifade etmektedir.

Muhtemelen devlet kademelerinden birinde bulunan birini yermek amacıyla söylediği aşağıdaki beyitte;

Çalmış ser-i meydân-ı maḥabbet tek ü tenhâ

Zen-ṭab' lar almış yiri merdân unutulmuş

[*Muhabbet meydanının başı yalnız ve tek kalmış, kadın karakterliler yeri almış, yiğitler unutulmuş*]

(Nâbî divanı II, s. 714, g. 345-4)

meclislerde ve meydanlarda söz sahibi olan kişilerin artık, kadın karakterli olduğunu belirtmekte ve kadın karakterli erkekleri yermektedir. Burada “zen-ṭab’” tabirinin anlam genişliğini sadece bir beyite bakarak açıklamak elbette ki zordur. Ancak, Nâbî'nin şiir dünyası ve devrin şartları göz önüne alındığında bu beyitte kullanılan kadın karakterli anlamındaki “zen-ṭab’” kelimesinin korkaklık, dedikoduculuk, duygusallık vb. anlamlarında kullanıldığı anlaşılabilir.

Aslı ve karakteri bozuk olan insanları yerdığı aşağıdaki beyitte Nâbî;

Şâbûn-ı pend itmez eşer ḥubṣ-ı ṭab' ına

Aşlı deni cibilleti murdâr olanlaruñ

[*Aslı, deni, karakteri murdar olanların tabiatlarının pisliğine öğüt sabunu etki etmez*]

(Nâbî divanı II, s. 783 g. 427-3)

bu insanlara öğüt vermeye gerek olmadığını zira; onların öğütten anlamayacaklarını, onların mizaçlarının murdar olduğunu ifade etmektedir.

İnsanların kendini beğenmiş olmalarını yerdığı aşağıdaki beyitte Nâbî;

Bakmazdı kimse âyine-i şâfa Nâbiyâ

Ḥod-bînlik ‘alâkasına âlet olmasa

[*Ey Nâbî! Kendini beğenmişlik alakasına alet olmasa(kendini beğenmiş olmasa) kimse saf aynaya bakmazdı*]

(Nâbî divanı II, s. 1029 g. 759-5)

insanların kendini beğenmişlikleri olmasa aynaya bile bakmayacaklarını ifade etmektedir.

Nâbî'nin hicivlerinden rakibin de payına düşeni aldığı söylenilebilir. Aşağıdaki beyitte Nâbî;

Ḥudâ göstermesin yoḥsa mezâk-ı vaşlı telḥ eyler

Mücerredür raḳîbüñ meymenet yoḳdur ḳudûmunda

[*Allah göstermesin, yoksa kavuşmanın tadını acılaştırır. Tecrübe olunmuştur, rakibin gelişinde meymenet yoktur*]

(Nâbî divanı II, s. 1033 g. 763-4)

rakibin yüzünü bile görmek istemediğini, çünkü rakibi görmenin sevgili ile kavuşmasının tadını kaçıracağını ifade etmekte ve rakibin gelişinde bile meymenet olmadığını ifade etmektedir.

Nâbî rakibi hicvettiği aşağıdaki kıtada ise;

İtdi ğarḳ-âb raḳîbi seyl-âb

Lâşesinden götürüb gitdi yine

Kim ki gördüyse ta' accüble didi

Siridürler köpeği öldürene

[*Sel suyu rakibi boğdu ve leşini alıp gitti, görenler şaşırarak “köpeği öldüren kişiye sürüdürler” (köpeği öldüren kişi götürür) dedi*]

(Nâbî divanı II, s. 1163, k. 87)

rakibi köpeğe teşbih etmiş, rakibin ölüsünü ise “leş” olarak nitelendirmiştir. Rakibin suda boğulduğunu ve suyun rakibin leşini alıp gittiğini, bu durumu görenlerin “köpeği öldüren götürür” dediğini ifade ederek rakibi hicvetmiştir.

Gazelin makamla söylenmesini yerdiği aşağıdaki beyitte ise Nâbî;

Ġazeli şavt u maķāmat ile teşhîr itmek

Çengîler şekline şoķmaķ gibidür tāzeleri,

[*Gazeli haykırarak ve makam ile söylemek tazeleri çengiler şekline sokmak gibidir*]

(Nâbî divanı II, s. 1111 g. 867-7)

gazelin makamla ve haykırarak söylenmesini genç güzellerin çengiler haline getirilmesi ile eşdeğer tutmuştur. Yani gazelin güzelliğinin teşhir edilmesi sözkonusu olacaktır; ama gazelin değeri azalacaktır.

Nâbî'nin hiciv konulu şiirlerinin sınıflandırırken “*Çeşitli Konular*” başlığı altında topladığımız şiirlerde Nâbî'nin herhangi bir durumu ya da olayı hiciv konusu edebildiği dikkati çekmektedir.

3. Sonuç

Nâbî, divan edebiyatında çeşitli türlerde eserler vermiş oldukça üretken bir şairdir. Eserlerinin hacimleri de göz önüne alındığında bunca eser veren bir şairin konu sıkıntısı çekebileceği düşünülebilir. Ancak, Nâbî'nin şiir anlayışını yenilik, kalıpları kırma gibi kavramlar oluşturduğu için pek çok şaire nazaran kendini tekrarlamayan bir şair olduğunu söyleyebiliriz. Onun şiirlerinin konusu genel olarak hayat ve insanlar olduğu için şiirleri konu bakımından oldukça geniş bir alana yayılmıştır.

Nâbî; yaşadığı dönemin toplum hayatına dair pek çok konuda şiir yazmış, Türk edebiyatında kurucusu olduğu Hikemî şiir tarzı ile didaktik şiirler yazarak toplumu şiir vasıtasıyla eğitmeyi hedeflemiştir.

Bu çalışmada Nâbî'nin Türkçe divanında yer alan şiirlerden hiciv konulu olanlar “*Cehalet ve Cahiller*”, “*Devlet ve Devlet Adamları*”, “*Din Adamları ve Zahidler*” “*Kişisel Zaaflar*”, “*Kalıplaşmış Sözleri Kullanan Yeteneksiz Şairler*”, “*Menfaatçı ve Cimri İnsanlar*” ve “*Çeşitli Konular*” başlıkları altında incelenmiştir. Çalışmamızda ali fuat Bilkan tarafından transkribe edilen Nâbî'nin Türkçe divanından hiciv konulu şiirler tespit edilmiş ve bu şiirler incelenmiştir. Elbette ki bir divanın, özellikle de Nâbî gibi üretken bir şaire ait olan bir divanın hacmi düşünüldüğü zaman gözümüzden kaçmış olabilecek hiciv konulu şiirler olabilecektir. Özellikle de divan şiirinde beyit bütünlüğü olduğu için şiirler bir bütün olarak değil beyit veya kıta olarak incelenmiştir. Çalışmamızda Nâbî'nin Türkçe divanından hiciv konulu 33 gazelden 51 beyit; 5 kıta, metaliden 2'si ve 1 muamma tespit edilmiş ve ele alınıp incelenmiştir.

XVII. yüzyıl Osmanlı sahası Türk edebiyatının en verimli şairlerinden olan Nâbî; şiirlerinde toplumun her alanında görülen düzensizlikleri ince bir üslupla yermiş ve yaşadığı yüzyılda Osmanlı devletinde bozulmaya başlayan sistemin bütün unsurlarını şiirlerine konu etmiştir. Nâbî, yaşadığı dönemin güçlü bir temsilcisi ve aynı zamanda şiirlerinde işlediği konular itibariyle Türk edebiyatında her devrin şairi olmuştur.

KAYNAKÇA

- ALBAYRAK, Nurettin (1993), “*Cem*” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 7, İstanbul, s. 279
- BİLKAN, Ali Fuat (1997), *Nâbî Divanı*, , C. 1-2, İstanbul, MEB
- ÇIBLAK, Nilgün (2008), *Âşık Şiirinde Taşlamalar*, Ankara, Ürün Yayınları
- DEVELİOĞLU, Ferit (2000), *Osmanlıca-Türkçe Asiklopedik Luğat*, Yay. Haz. Aydın Sami Güneşçâl, 17. b, Ankara, Aydın kitabevi yayınları
- MENGİ, Mine (1991), *Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, 2. b., Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayını
- OKAY, M Orhan (1998), “*Hiciv*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 17, İstanbul, s. 447